

Одеса : Астропринт, 2005. 9. Новобудови Львова. Електронний ресурс Режим доступу <http://novobudovy.com/karta-nerukhomosti/novobudovy-lvova-na-karti>

Гілета Л. А. Конструктивно-географічні підходи до організації міського середовища. Розглянуто міське середовище, яке характеризується поєднанням геосистем різного походження (антропогенних, антропогенно-модифікованих і природних). Проаналізовано генеральний план міста, який створюють органи місцевого самоврядування для організації міських систем. Визначено, що містобудівна діяльність не враховує конструктивно-географічних підходів до організації міського середовища, що призводить до ущільнення міської забудови та виникнення ряду екологічних проблем.

Ключові слова: міське середовище, організація містобудівної діяльності, генеральний план міста.

Gileta L. Structural and geographical approaches to the organization of the urban environment.

We examined the urban environment, which performs a lot of functions and is characterized by a combination of geosystems of different genesis (anthropogenic, modified anthropogenic and natural ones). This combination produces the need to organize the urban environment, a process which is carried out by local governments that develop a general plan of a city. But we determined that city planning does not include structural and geographic approaches to the organization of the urban environment. Nevertheless, the organization of urban environment entails streamlining of this environment and aims to create the city that is the most favorable one for the life of its residents.

Using Lviv as an example, we characterized the general plan of the city that anticipates an increase in population and, respectively, in housing. This results in crowded city buildings and emergence of many environmental problems, in particular air pollution due to the increasing number of vehicles and the use of independent heating. The increase in population also requires expanding the capacity of sewage treatment facilities, increasing the number of green spaces and solving the problem of garbage.

Modern development of urban systems should be based on the structural and geographical approaches to their organization, which includes a series of studies, including the physical and geographical conditions of the urban environment; the permissible settlement load on a whole urban ecosystem or on its individual parts (districts); the impact of the existing industrial facilities on the environment and on the health of city dwellers; as well as studying the negative impact of the existing and the projected transport systems and analysis of green spaces of the city as areas that weaken the negative factors of the urban environment and the possibility of their expansion. Otherwise, city planning will lead to a number of environmental problems.

Keywords: urban environment, organization of city planning, city General Plan.

Гілета Л. А. Конструктивно-географические подходы к организации городской среды.

Рассмотрено городскую среду, которая характеризуется сочетанием геосистем различного происхождения (антропогенных, антропогенно-модифицированных и естественных). Проанализировано генеральный план города, который создают органы местного самоуправления для организации городских систем. Определено, что градостроительная деятельность не учитывает конструктивно-географических подходов к организации городской среды, что приводит к уплотнению городской застройки и возникновению ряда экологических проблем.

Ключевые слова: городская среда, организация градостроительной деятельности, генеральный план города.

Надійшла до редколегь 29.06.2016

УДК 504.06

Циганок Є. Ю.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНИХ ЛАНДШАФТНИХ ПАРКІВ (на прикладі РЛП «Лиса гора»)

Ключові слова: регіональний ландшафтний парк, проблеми функціонування, природоохоронна територія

Постановка проблеми. Регіональні ландшафтні парки (РЛП) є дуже важливою ланкою в мережі об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), адже окрім збереження ландшафтного та біологічного різноманіття на них покладений чималий перелік функцій, а саме рекреаційна, еколого-виховна, науково-освітня, естетична, сакральна, збереження історико-культурної спадщини тощо.

До того ж, низка регіональних ландшафтних парків України розташована у центрі міст (РЛП «Знесіння», м. Львів; РЛП «Лиса гора», м. Київ), що обумовлює їх участь у нормальному функціонуванні міського середовища, зокрема мова йде про очищення повітряного басейну, поліпшення мікроклімату, зниження рівня міського шуму, сприяння активному, якісному відпочинку

мешканців міста та поліпшення їх фізіологічного, психологічного та емоційного стану. Однак подібна поліфункціональність певної категорії земель є запорукою надмірного антропогенного навантаження на ці території. РЛП не є винятком – низка геоecологічних проблем є суттєвою перешкодою на шляху до виконання парками своїх основних функцій. Виявлення, ідентифікація та подальше вирішення нагальних проблем ландшафтних парків є актуальним питанням не лише з огляду на формування національної екологічної мережі України та реалізацію Всеєвропейської стратегії збереження біотичного та ландшафтного різноманіття «Довкілля для Європи», а й просто через те, що в подальшому ми втратимо подібні цінні ділянки назавжди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вперше ідею регіональних природних парків як нову форму територіальної охорони висвітлили в своїх працях К. І. Геренчук та С. М. Стойко (1976). Питаннями організації РЛП займалася також група авторів на чолі з Т. Л. Андрієнко (1996), а вже в 2004 р. – нормативно-правовим забезпеченням та розвитком діяльності цих парків. Л. П. Царик при оптимізації природоохоронної системи Поділля велику увагу приділяє РЛП і наголошує на збільшенні їхньої кількості, оскільки саме РЛП є одним з основних екомережевих вузлів регіонального рівня (2009).

Проблеми управління, функціонування та сталого розвитку РЛП України загалом є малодослідженими через новизну проблематики. Практичні проблеми функціонування РЛП України почали активно обговорюватись на конференціях, присвячених розвитку мережі природоохоронних об'єктів (з 1997 р.) [1-3]. Однак, у численних наукових працях і дослідженнях висвітлюються переважно проблеми не геоecологічного, а адміністративно-правового та управлінського характеру, акцентти розставлені саме на фінансовому та матеріально-технічному забезпеченні установ ПЗФ. Тому на прикладі РЛП «Лиса гора», що у місті Києві, хочеться привернути увагу саме до геоecологічних проблем заповідних територій, до яких призводить взаємодія між суспільством та географічним оточенням, ідентифікувати їх та розглянути чинники, що їх обумовлюють, а також запропонувати комплекс дій та заходів щодо вирішення наявних конфліктів природо-користування й оптимізації функціонування об'єктів ПЗФ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Регіональні ландшафтні парки — це окрема категорія територій і об'єктів ПЗФ України, державне управління яким здійснює Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. РЛП є важливою регіональною сходинкою в ієрархії охорони природи, що загалом складається з глобального (біосферного), національного, регіонального та локального (місцевого) рівнів [4].

В Україні регіональний ландшафтний парк як категорія ПЗФ почав діяти від 16 червня 1992 р., хоча проблеми створення та організації мережі РЛП як нової форми територіальної охорони обговорювалися ще з 1960-х років [5]. Поштовхом до цього став багаторічний досвід створення та функціонування національних природних парків у різних державах світу, який довів їх обмеженість як місць для відпочинку. Так, науковці, які вивчали функціонування національних парків та рекреаційних місцевостей в умовах їх масового відвідування, дійшли висновку, що зростаюча антропогенна дигресія екосистем парків загрожує виконанню тих завдань, які випливають із офіційно прийнятого положення Міжнародного союзу охорони природи (МСОП) [6]. Через це в багатьох індустриальних країнах виникла потреба організації нової категорії охоронних територій, здебільшого рекреаційного призначення – природних парків. Такі парки мали б відвернути увагу відвідувачів від особливо цінних в науково-природничому значенні НПП і задовольнити зростаючі рекреаційні потреби суспільства [7].

РЛП як виділ природоохоронних об'єктів існує і в європейських країнах – там його ще називають природним, або ж ландшафтним парком. Ландшафтні парки становлять істотний елемент екологічного захисту регіону, який дозволяє зберігати природні цінності. Це спостерігається, наприклад, у Франції, Німеччині, Чехії, Польщі. У Великій Британії ландшафтні парки є характерною особливістю її екологічної мережі [8].

Однак в Україні ефективність планування та управління подібними природоохоронними територіями різко контрастує в порівнянні з вищезгаданими державами. В РЛП наявна низка гетерогенних чинників та загроз, які спричиняють погіршення геоecологічного стану не лише територій парку, а й прилягаючих ділянок. Під такими негативними чинниками розуміють сили, діяльність чи події, які вже шкідливо вплинули на

цілісність природоохоронної території (наприклад, зменшили показники біорізноманіття, здатність до відновлення). Негативні чинники включають як легальну, так і нелегальну діяльність, і можуть бути наслідком прямих чи опосередкованих впливів діяльності. Загрози – це потенційні чи неминучі негативні дії, в яких шкідливий вплив може відбутися чи буде відбуватися у майбутньому [9].

Усі негативні чинники та загрози, які є спусковим гачком для більшості геоекологічних проблем РЛП, пропонуємо звести до наступних:

- недосконала нормативно-правова база та неповне охоплення об'єктів правового регулювання;
- недостатнє фінансування та невизначеність у питаннях підпорядкування території РЛП;
- нецільове використання території РЛП;
- надмірне рекреаційне навантаження;
- недотримання заповідного режиму території;
- відсутність служб охорони території РЛП та, відповідно, забезпечення належного контролю за функціонуванням установи;
- негативний вплив транспортної мережі та вузлів як об'єктів хімічного та шумового забруднення;
- проникнення інвазивних видів;
- відсутність продуманої інформаційної політики та способів інформування населення стосовно значення та цінності заповідної території, що породжує недбайливе ставлення та порушення спеціального режиму території РЛП;
- неможливість співпраці та налагодження діалогу між місцевою владою, громадськими організаціями та владними структурами;
- низький рівень екологічної культури та свідомості громадян.

Далі необхідно проілюструвати характер кожної з цих проблем на конкретному прикладі функціонування РЛП «Лиса гора». До 1982 року ця територія взагалі була законсервована та ізольована, доступ населення до неї був заборонений у зв'язку з розміщенням тут військових складів Лисогірського форту та радіоб'єктів, що глушили радіосигнали з держав капіталістичного табору. Саме тому вдалося зберегти цінні зразки рослинної і тваринної фауни та флори, які неможливо зустріти в інших місцях. Але за 30 років, як Лиса гора стала доступною для відвідування населенням,

територія зазнала досить значного антропогенного впливу, який негативно позначився на рослинному і тваринному світі урочища, стані ландшафтних комплексів загалом. Крім того, урочище з усіх боків оточене житловими кварталами та автомобільними трасами, а тому практично ізольоване від інших лісових масивів. Рекреаційні здатності не можуть задовольнити потреби такої великої кількості відвідувачів, урочище не витримує натиску і внаслідок варварського використання воно деградує.

Класичною першопричиною та поясненням погіршення геоекологічного стану РЛП є недосконалість та неузгодженість нормативно-правової бази. В законодавчому порядку чітко не визначені ті форми і види діяльності, які можна здійснювати в межах РЛП. Так, правове поле частково регулюється законами «Про екологічну мережу України» від 24.06.2004 р., «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 р., «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р., «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. Але їх підвідомча розпорошеність обумовлює дублювання й неузгодженість певних правових положень, а також сприяє неповному охопленню об'єктів правового регулювання, зокрема, ландшафтів як цілісного утворення. До того ж у чинному законодавстві відсутнє поняття «природоохоронна установа», тому й немає положення про природоохоронні установи місцевого значення, реєстраційного свідоцтва, переліку штатних посад, посадових окладів та посадових інструкцій. Відсутня і система адміністративного управління РЛП. Органи міністерства екології та природних ресурсів на місцях здійснюють лише контролюючу функцію, а органи місцевої влади не мають відділів, які можуть забезпечити професійне управління природоохоронними установами місцевого значення [10].

Цікава правова колізія трапилася зі статусом урочища «Лиса гора»: у 1982 році було прийняте рішення про облаштування тут природо-ландшафтного парку. Відповідно, 118,75 га території урочища було визначено генеральним планом міста як природний парк ім. 1500-річчя м. Києва. Ним, як і рештою міських парків, опікувалось Управління зеленої зони Києва.

Однак вже у 1994 році рішенням Київської міської Ради від 17.02.94 №14 урочищу Лиса гора надано статус Регіонального ландшафтного парку «Лиса Гора» з площею в

137,1 га [11]. Це відбулося за активного клопотання Київського еколого-культурного центру. Проте вже за рік територія РЛП «Лиса гора» за розпорядженням Київської міської держадміністрації від 25.12.95 №352 увійшла до складу РЛП «Голосіївський» без вилучення земельної ділянки у землекористувача. Варто зазначити, що РЛП «Голосіївський» підпорядкований ККО Київзеленбуд.

Фінальна крапка була поставлена у 2003 році, коли територію Лисої гори площею 119 га рішенням Київради було передано Національному історико-архітектурному музею «Київська фортеця». Саме він на сьогодні має державні акти, які підтверджують право користуватися цією землею.

Не лише автора, а й громадські екологічні організації та простих мешканців прилеглих районів дивує той факт, що решта 18,1 га території РЛП «Лиса гора» опинилися поза музейним охоронним статусом – при тому, що ця ділянка являє з себе озеленені схили Лисої гори, вкриті грабовим лісом з окремими реліктовими старовіковими деревами дуба, з боку вулиці Лисогірської та Лисогірський спуск, а також вздовж Західного каньйону однойменного Лисогірського струмка (Бусловського). Значну стурбованість та обґрунтоване занепокоєння викликає оголошений конкурс на зведення тут житлового комплексу [12, 13]. Навіть ті ділянки, які у Генеральному плані розвитку м. Києва до 2020 р. прописані як зелені зони загального користування і які мають перспективу приєднання до територій РЛП «Лиса Гора» – було передано в приватну власність для будівництва та обслуговування житлових будинків, господарських будівель та споруд по вул. Байкальській, 19, 21, 23, 25 у Голосіївському районі м. Києва та видано державні акти на право приватної власності на землю громадянам України дорученням Київської міської ради від 19.04.2002 №635-5/795, від 12.02.2004 № 53/1263, від 27.11.2003 № 228/1102.

Також варто привернути увагу громадськості до важливої проблеми самовільного захоплення та забудови території РЛП. Згідно з законодавством України, ділянка, яка експлуатується певну кількість років, може бути передана у постійне користування, а з часом у приватну власність. Крім того, керівництво парку відповідно до адміністративного кодексу не може безпосередньо накладати та здійснювати штрафні стягнення, не може також самостійно вирішувати

питання через суд. Дирекція парку має право лише складати акти та протоколи про порушення меж парку чи самовільну забудову і передавати їх у спеціалізовані служби, що контролюють забудову міста, а також дотримання санітарних, протипожежних та інших охоронних вимог.

Беручи до уваги постійні зміни правового статусу РЛП «Лиса гора» та кінцевого землекористувача, не дивно, що межі об'єкту і досі не винесені в натуру (на місцевість), а земельно-кадастрова документація – відсутня. Відповідно, з цього гостро постає проблема належного фінансування та матеріально-технічного забезпечення, яке нерідко відсутнє взагалі. Зважаючи на те, що регіональні ландшафтні парки є об'єктами регіонального і місцевого підпорядкування, то неважко дійти висновку, що саме місцеві бюджети повинні знайти кошти на їх утримання, чого зазвичай не трапляється. В результаті, створений для ведення природоохоронної і туристично-рекреаційної діяльності об'єкт не має чіткої стратегії свого розвитку і є малоефективним [14].

Саме нестачею коштів пояснюється відсутність на території РЛП «Лиса гора» інформаційних та охоронно-межових знаків, стаціонарних аншлагів. Додаткове фінансування могло б забезпечити охорону території парку, спеціалізовані консерваційно-реставраційні роботи, спорудження майданчиків, обладнання маршрутів та проведення масових заходів. Не зайвим буде згадати і про відсутність пам'яток-путівнику, інформаційних проспектів, листівок, які б мали роздаватися відпочиваючим співробітниками музею «Київська фортеця» та знайомити їх з основними правилами поведінки під час відвідування території РЛП, з її унікальним значенням та нетривкою біологічною рівновагою. Більша частина відвідувачів урочища взагалі не має уявлення про його заповідний статус, про наявність червонокнижних видів рослин, які заборонено зривати, про унікальну цінність лучно-степових ділянок, які не можна витоптувати тощо. Про це автори довідалися під час проведення соціологічного анкетування при дослідженні природоохоронної та рекреаційної функції РЛП «Лиса гора» [15].

Отож, відсутність продуманої інформаційної політики та способів інформування населення стосовно значення та цінності заповідної території, що породжує недбайливе ставлення та порушення спеці-

ального режиму території РЛП, в сукупності з браком коштів на службу охорони спеціального режиму урочища породжує низку проблем, пов'язаних з недотримання заповідного режиму території. Зокрема, мова йде про відвідування території урочища на приватному автотранспорті, що призводить до знищення видів рослин, які знаходяться під загрозою вимирання, розлякування тварин, витоупування природної рослинності. До того ж відвідувачі прокладають нові шляхи, які прокатуються наступними рекреантами. Зафіксовані навіть випадки заїзду автотранспорту на самі оборонні вали Лисогірського форту, що призвело до обвалу тунельних споруд. Самі ж схили Лисої гори розкопуються «чорними археологами» в пошуках потенційних археологічних знахідок (скарби старовини та боєприпаси часів другої світової війни).

Але найбільшої шкоди геосистемі урочища завдає витоупування та засмічення твердими побутовими відходами внаслідок масового відпочинку киян у святкові дні. Окрім того, що по завершенню пікніків відпочивальники лишають на галявинах величезні об'єми сміття й погіршують санітарний стан території, нерідко б'ючи пляшки і розстрілюючи їх з пневматичної зброї, так вони ще і розпалюють багаття не у визначених для цього місцях. Саме це часто стає причиною загибелі рослин, в т. ч. червонокнижних видів та рідкісних представників флори, знищення степових ділянок гори та всього насінневого фонду, що зберігається протягом кількох років на поверхні та у верхніх шарах ґрунту. Гинуть і тварини, зокрема комахи, які на різних стадіях розвитку перебувають у верхніх шарах ґрунту, підстилці та траві.

Значний тиск чиниться на РЛП і в дні проведення масових змагань та естафет: поперше, активно використовується звуковідтворювальна техніка, що призводить до шумового забруднення території та розлякування фауни урочища. Статті 4 та 6 Міжнародної Конвенції «Про охорону диких видів флори та фауни та середовищ існування у Європі» (Бернська конвенція), яку ратифікувала Україна, забороняють використовувати звуковідтворювальну апаратуру в гніздовий період з травня по липень, коли у птахів відбувається висиджування кладок та вигодовування пташенят [16]. По-друге, організатори змагань зі спортивного орієнтування розміщують на гілках і стовбурах дерев пластикові та інші стрічки, які прив'язують в

якості розмітки маршрутів, ділянок, і не знімають по завершенні змагання. У свою чергу, маршрути часто прокладають найменш освоєними ділянками Лисої гори, внаслідок чого витоупуються найцінніші, збережені досі ділянки урочища. Теж саме стосується екскурсій Лисою горою на квадроциклах.

Останніми роками на території РЛП «Лиса гора» рольовиками, толкієністами та реконструкторськими групами активно споруджуються імпровізовані фортеці, вали, рови, окопи, вогневі точки. Внаслідок цього неминуче нищиться рослинність і ґрунтовий покрив, а також хмиз. А після пейнтбольних турнірів на деревах лишається велика кількість різнокольорової фарби, яка не змивається дощем. Це призводить до втрати естетичної цінності широколистяно-лісових ландшафтів та ускладнює життя комахам, що мешкають в тріщинах кори й десяткам видів лишайників. Стовбури дерев додатково пошкоджуються учасниками альпіністських та спелеологічних гуртків, які при тренуванні монтують своє спорядження шляхом кріплення цвяхами до стовбурів і товстих гілок. До того ж, це розлякує птахів, які у кронах влаштовують свої гнізда.

Окрім незаконного збору червонокнижних та інших рідкісних видів рослин, в т. ч. і для продажу, постає загроза проникнення у флору Лисої гори не властивих їй чужорідних видів внаслідок порушення відвідувачами природного рослинного покриву, випалювання травостою, значного засмічення. Так, місця розведення багать стають плацдармом для розмноження бур'янів, які руйнують цілісність вихідного травостою. Наразі цей процес розвивається дуже стрімко і на території урочища та поблизу нього вже сформувалися потужні центри розмноження інвазивних рослин. Загострює цю проблему і нерегульована, хаотична рекреація. Це пов'язано передусім із тим, що до парку веде більше п'яти активних входів з різних частин міста. Це унеможлиблює жодний контроль за відвідуванням.

Наслідки нерегульованого рекреаційного навантаження – засмічення території, витоупування та стежкова дигресія найбільш популярних для відвідування місць. В результаті прогресують ерозійні процеси, частішають випадки зсувів, деградують найбільш цінні лучні та широколистяні фітоценози. Природоохоронна територія в межах міста не може нормально функціонувати без тісної співпраці з місцевим населенням, яке

повинно чітко розуміти всі переваги проживання поруч з РЛП та максимально допомагати адміністрації парку у збереженні природоохоронного режиму й не бути пасивними щодо вирішення проблем парку.

Але загалом інформаційно-екскурсійне забезпечення території парку недостатнє. Причини цього різні: нестача коштів на рекламно-інформаційну діяльність, відсутність спеціального відділу в адміністрації музею «Київська фортеця», низька культура поведінки мешканців і відвідувачів парку. Більшість рекламно-інформаційних щитів відвідувачі знищують одразу ж після їхнього встановлення, вирубують дерева, руйнують облаштовані місця для відпочинку, випалюють траву, викопують кущі, дерева, квіти, засмічують територію. Відвідувачі часто хаотично створюють нові місця для відпочинку і вогнищ, проходи та стежки.

Почастішали випадки і нецільового використання заповідної території: так, були зафіксовані випадки скидання сміття в нижню течію Бусловського струмка розміщеною там дільницею «Київводоканалу» під виглядом укріплення дамби, масова вирубка дерев в стародавньому гирлі Либіді для прокладання залізничної гілки розв'язки Видубицького транспортного вузла [17]. Треба зауважити, що взимку відбувається деградація прибережної захисної смуги гирла Либіді й забруднення вод річки внаслідок складування зібраного з вулиць Києва снігу міськими службами з благоустрою та комунальниками. Підкреслимо, що разом зі снігом потрапляє величезна кількість сміття, бруду та солей, що змінюють геохімічний режим території.

Що особливо вражає, так це організація районними службами Комунального підприємства з утримання зелених насаджень «Київзеленбуд» Голосіївського та Печерського районів м. Києва полігона для спалювання відходів санітарних рубок на північних схилах урочища. Окрім того, для підтримання вогню зеленбудівці систематично підкидують до вогнища використані автомобільні скати, чим здійснюється суттєве забруднення атмосферного повітря. Були зафіксовані і випадки скидання будівельного сміття на схилах Лисої гори у зв'язку з небажанням будівельних компаній сплачувати кошти за користування офіційними сміттєзвалищами. А випробування на Лисій горі бронетранспортерів МВС України – спецпідрозділу «Беркут», після яких на степових ділянках урочища залишилися глибокі борозни

наштовхує на запитання: «Невже саме для цього і створюються заповідні об'єкти?».

Суттєвий вплив належить забрудненню атмосферного повітря автотранспортом, що негативно впливає на стан зелених насаджень парку та його рекреаційну цінність. Постійне зростання за останнє десятиріччя кількості та інтенсивності руху легкового та вантажного транспорту внаслідок удосконалення розв'язки Видубицького автовокзалу та залізничного вузла провокує пригнічення розвитку і росту рослин.

Істотні проблеми спричиняють і звичайні користувачі та відвідувачі парку: мешканці прилеглих територій самочинно захопили землі урочища та заклали там несанкціоновані городи. Довільна ділянка степових ландшафтів просто розкопується і на ній починають вести звичайне сільське господарство. Крім того, зафіксовані і факти спорудження на Лисій горі приватних льохів. Язичники ж взагалі облаштували галявину та встановили на ній чотири п'ятиметрових ідоли із зображеннями слов'янських богів, а також жертовника. Варто зазначити, що у квітні 2016 року невідомі спалили ці дерев'яні статуї [18]. Підозра пала на циганський табір, який з березня поселився на території РЛП «Лиса гора». Спільно з Голосіївською РДА співробітники відділу «Охорона пам'яток» НАМ «Київська фортеця» відстежують ситуацію.

Шанувальники лижного спорту здійснили вирубку лісових насаджень частини схилу та влаштували на ньому гірськолижну трасу. Також часто можна побачити самовільне вивезення повалених дерев, їх частин, збирання хмизу та валка сухостою. Зрозуміло, населення не усвідомлює того, що природа це не доглянутий парк, а складна система взаємозв'язків, в якій немає нічого зайвого. Ці стовбури дерев слугують місцем існування безлічі живих істот, в т.ч. тварин, грибів та лишайників [19].

Впродовж весняних та літніх місяців 2014 р. на території урочища велосипедистами було завдано значної шкоди цінному природному довкіллю парку, а також фортифікаційним спорудам. Зокрема, збільшено більше, ніж в 10 разів, дорожню мережу, головним чином за рахунок заповідної зони парку. Це призвело до знищення лісового підліску, знищення верхнього шару ґрунту та оголення лесових товщ, які розвіюються вітром. Окрім того в заповідній зоні парку виконано протизаконні роботи з прокладання траси для екстремального

байкінгу. Спиляно дерева, з яких викладено трампліни та гірки, розрито схили, засипано деякі популяції рідкісних рослин. Прокладка траси знищила частину популяції червонокнижної орхідеї коручки емерникової, частину популяції регіонально-рідкісного виду – воронця колосистого. Значну частину цих робіт проведено в підготовці до масштабних велозмагань на горі, які плануються без залучення землекористувача та відповідальності за об'єкт організації – музею «Київська Фортеця».

Навесні 2015 року автором була проведена бесіда з велосипедистами, в ході якої стало зрозуміло, що вони спричинили значну шкоду схиловим ландшафтам урочища ненавмисно, адже не були обізнані стосовно природної цінності та значення рослинного покриву та біотопів в цілому. В цілому, ця група рекреантів з розумінням поставилася до наявних екологічних проблем РЛП, в т.ч. спричинених їх діяльністю, і готова до узгодження своїх дій та проведення змагань з органами управління територією. Як бачимо, це в черговий раз підтверджує низький рівень обізнаності населення щодо унікальності природних пам'яток нашої місцевості. Окрім того, автори не виступають за повну заборону подібних змагань на території урочища – потрібно лише проводити їх

на менш цінних та значимих ділянках РЛП «Лиса гора», які вдалося визначити методом ландшафтного планування території, що черговий раз підтверджує дієвість цього інструментарію при збалансуванні рекреаційного та природоохоронного використання території [20].

За допомогою ГІС-інструментарію QGIS нами було побудовано картосхему просторового розподілу основних конфліктів природокористування в межах РЛП «Лиса гора», що ілюструє просторове поширення геоекологічних проблем урочища (рис.).

Висновки. На прикладі РЛП «Лиса гора» ідентифіковано, а також розглянуто причини існування багатьох геоекологічних проблем, які, в цілому, характерні для більшості РЛП України. На думку автора, дана категорія об'єктів природно-заповідної мережі є наріжним каменем задля збереження ландшафтного і біотичного різноманіття у поєднанні з рекреаційною та еколого-освітньою функцією на локальному рівні, й, особливо, у великих містах. А тому для збалансованого розвитку подібних територій необхідно ліквідувати основні причини виникнення геоекологічних проблем функціонування РЛП, а саме:

Рис. – Конфлікти природокористування в межах РЛП «Лиса гора»

- слабка, а часто повністю відсутня, нормативно-правова база, що стосується земельних, охоронних, адміністративних і фінансово-господарських питань функціонування природоохоронних об'єктів;
- відсутність в органах місцевої влади спеціалізованої структури на рівні управління або департаменту для ведення соціально-екологічної політики щодо розвитку зелених зон міста, відсутність стимулів для вкладання коштів у цей розвиток;
- брак коштів на службу охорони та підтримання спеціального режиму РЛП, на проектно-пошукові роботи з комплексної оцінки ресурсів природно-заповідного об'єкта, в т.ч. визначення норм фізичної здатності геосистеми витримувати рекреаційний вплив, попередження деструкції природних компонентів та ландшафтних комплексів особливо цінних ділянок парку;
- неможливість проведення зонування території РЛП з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей внаслідок відсутності положення, подібного до «Положення та проекту організації території національного природного парку» з урахуванням специфіки РЛП як категорії об'єктів ПЗФ;
- відсутність документального визначення та закріплення меж земельних ділянок для РЛП, невизначеність у питаннях підпорядкування території РЛП;
- недієва система стягнень та надто малі штрафи (жодної індексації протягом останнього десятиріччя) за порушення спеціального режиму заповідних територій;
- безкарне нецільове використання території та надмірне рекреаційне навантаження на неї;
- негативний вплив промислових об'єктів, транспортної мережі та вузлів як об'єктів хімічного та шумового забруднення;
- проникнення інвазивних видів;
- відсутність продуманої інформаційної політики та способів інформування населення стосовно значення та цінності заповідної території, правил поводження, що породжує недбайливе ставлення та порушення спеціального режиму території РЛП;
- неможливість співпраці та налагодження діалогу між місцевою владою, громад-

ськими організаціями та владними структурами, недостатній випуск науково-популярних, навчальних та інформаційних матеріалів з проблематики заповідних територій та зелених зон міста, зокрема, тематичних веб-сайтів;

- відсутність загальноміських акцій (прибирання територій РЛП від твердих побутових відходів, садіння дерев), неналежна пропаганда в дитячих дошкільних закладах, серед учнівських, студентських колективів, мешканців міста важливості збереження, примноження зелених насаджень на міській території, їх внеску у покращенні екологічної ситуації та позитивний вплив на здоров'я людей, що призводить до низького рівня екологічної культури та свідомості громадян.

Всі ці причини характерні і для РЛП «Лиса гора» та обумовили жахливий геоекологічний стан урочища. Всі порушення, спричинені відвідувачами, ставлять адміністрацію музею-пам'ятки «Київської фортеці» перед необхідністю огороження території Лисої гори та організації контрольованого входу і вибіркового доступу до РЛП. Окрім того, пропонується низка кроків та шляхів вирішення окремих аспектів проблем РЛП «Лиса гора». Зокрема, проведення чіткого та обґрунтованого зонування території з виділенням заповідного ядра, яке має стати недосяжним для масового відвідування. Ця територія повинна забезпечити самопідтримку збережених у природньому стані ландшафтних комплексів урочища та унікальних фітоценозів і слугувати зоною наукових досліджень.

Також потрібно виділити зону екскурсійного маршрутного обслуговування, що дасть змогу ознайомити рекреантів з історико-культурними пам'ятками, зокрема, із залишками Лисогірського форту, та різноманітним рослинним та тваринним світом урочища в контексті необхідності їх охорони. А зважаючи на постійне порушення заповідного режиму території РЛП «Лиса гора» необхідним є поновлення охорони її території. За умови належної організації, служба охорони здатна боротися з такими небезпечними порушеннями як весняний пал травостою, що згубно впливає на цілий ряд видів рослин та тварин в урочищі, обривання квіток та зелених частин рідкісних рослин з метою продажу чи в декоративних цілях, засмічення території, розпалювання багатьох в

межах заповідної зони РЛП «Лиса гора», збір сушняку та вирубка дерев на паливо, руйнування валів під час військових ігор, проведення гучних гулянь в місячник весняної тиші тощо.

З метою збереження та відновлення рослинного покриву доцільно було б здійснити заходи з розселення рідкісних видів флори, реінтродукції втрачених видів рослин та тварин, а також відновлення рослинного покриву в тих ділянках, де він повністю втрачений. Потрібно також на всіх кордонах урочища, стежках та під'їзних шляхах встановити інформаційні аншлаги, впорядкувати місця для стаціонарного відпочинку, провести реконструкцію окремих елементів Лисогірського форту, але без шкоди для унікального рослинного та тваринного світу урочища. Важливим і актуальним постає питання розробки

системи противозсувних заходів, які б одночасно не зашкодили степовій рослинності на схилах Лисої гори.

Природно, що заходи з поліпшення екологічного стану урочища мають бути спрямовані і на підтримання біологічного й ландшафтного різноманіття. Для територій, що мають стійкі ландшафтні комплекси, рекомендовано інтенсивний розвиток, що може включати в себе приймання великої кількості туристів. Для малостійких територій, де поширені вразливі та деградовані ландшафтні комплекси, рекомендовано заходи, що мають бути спрямовані на поліпшення стану навколишнього середовища. У заповідній зоні при будь-яких значеннях стійкості та значущості ландшафтних комплексів передбачено лише їх збереження з повною відмовою від використання.

Список літератури

1. *Завадович О.* Аспекти і проблеми функціонування природоохоронних установ місцевого значення (на прикладі регіонального ландшафтного парку „Знесіння” у Львові) / *О.Завадович* // Проблеми і перспективи розвитку природоохоронних об'єктів на Розточчі : Матер. міжн. наук.-практ. конф. – Львів, 2000.
2. *Завадович О.* Проблеми функціонування міських парків як об'єктів масового відпочинку населення / *Завадович О., Блістів Т.* // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : Матер. II регіон. наук.-практ. конф. – Львів, 2000.
3. *Завадович О.* Збереження заповідних ландшафтів урбанізованих територій / *Завадович О., Чернявський М., Жирнов А.* // Проблеми ландшафтно-архітектури, урбоекології та озеленення населених місць : Матер. I міжн. Семінару. – Львів, 1998.
4. *Географічна енциклопедія України : у 3-х т. / Редколегія : О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. — К. : УРЕ ім. М. П. Бажана, 1989.*
5. *Худоба В. В.* Теоретичне обґрунтування доцільності оптимізації мережі регіональних ландшафтних парків України / *В. В. Худоба* // Наукові записки Тернопільського НПУ ім. В. Гнатюка. Серія Географія. - 2011. – № 2. – С. 242-248.
6. *Андрієнко Т. Л.* Регіональні ландшафтні парки: проблеми та перспективи / *Андрієнко Т. Л., Грищенко Ю. М., Прядко О. І.* // Актуальні проблеми створення Надслучанського регіонального ландшафтного парку та перспективи їх вирішення : Матеріали наук.-практ. семінару. – Рівне : РДТУ, 1999. – 99 с.
7. *Заповідна справа в Україні : навч. посібник / ред. М. Д. Гродзинського і М. П. Стеценка – К. : Географіка, 2003. – 306 с.*
8. *Кадастр рослинного світу регіонального ландшафтного парку «Кременчуцькі плавні» / Гальченко Н. П., Корцова О. Л. // Вісник Кременчуцького державного політехнічного університету. – 2006. – Вип. № 2/2006, ч. 2. – С. 140-142.*
9. *Експрес-оцінка стану територій природно-заповідного фонду України та визначення пріоритетів щодо управління ними / Б. Г. Проць, І. Б. Іваненко, Т. С. Ямелинець, Е. Станчу. – Львів : Гриф Фонд, 2010. – 92 с.*
10. *Койнова І.* Особливості функціонування та можливості збалансованого розвитку регіонального ландшафтного парку «Знесіння» / *Койнова І., Завадович О.* // Вісник Львів. ун-ту. Серія Географ. – 2005.– Вип. 32. – С. 121-129.
11. *Рішення Київської міської ради № 14 від 17.02.94 «Про створення, резервування та збереження територій і об'єктів природно-заповідного фонду в м. Києві».* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://www.uazakon.com/documents/date_9e/pg_ilwnwf.htm.
12. *Київську Лису гору забудують багатоповерхівками* [Електронний ресурс]. – <http://4post.com.ua/capital/160191.html>
13. *Лису гору забудують житлом* [Електронний ресурс]. – <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/3737/news/774.html>
14. *Худоба В. В.* Шляхи активізації природоохоронної та рекреаційної діяльності регіональних ландшафтних парків Волино-Поділля / *В. В. Худоба* // Природно заповідний фонд України – минуле, сьогодення, майбутнє : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – С. 912-917.
15. *Савицька О. В.* Регіональний ландшафтний парк «Лиса гора» очима киян / *О. В. Савицька, Є. Ю. Циганок* // Географія та туризм. – 2015. – Вип. 34. – С. 313-321.
16. *Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 рік). — К. : Мінекобезпеки України, 1998. — С. 76.*
17. *Заповідник під потяг* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://video.bigmir.net/show/219636>.
18. *На Лисій горі в Києві спалили статую Перуна* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://ukranews.com/news/205400.Na-Lisoy-gore-v-Kieve-sozhgli-statuyu-Peruna.uk>
19. *Лиса гора – урочище в плині часу / Парнікоза І. Ю. – (Мислене древо)* [Електронний ресурс]. – <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/LysaGora.html>
20. *Савицька О. В.* Ландшафтне

планування як інструмент збалансованого природоохоронного та рекреаційного природокористування (на прикладі РЛП «Лиса гора») / О. В. Савицька, Є. Ю. Циганок // Фіз. географія та геоморфологія. – 2015. – Вип. 2 (78). - С. 93-102.

Циганок Є. Ю. Геоекологічні проблеми регіональних ландшафтних парків (на прикладі РЛП «Лиса гора»). Стаття присвячена проблемам охорони природи в межах таких об'єктів природно-заповідного фонду, як регіональні ландшафтні парки. Обґрунтовано необхідність їх збереження у зв'язку з виконанням низки корисних функцій, особливо в міських геосистемах. Розглянуто та систематизовано основні чинники та загрози, що призводять до погіршення екологічного стану та деградації ландшафтних комплексів регіональних ландшафтних парків. Проаналізовано вплив кожного з наведених чинників на конкретних прикладах в межах РЛП «Лиса гора», що розташована в м. Київ. За допомогою ГІС-інструментарію QGIS було побудовано картосхему просторового розподілу основних конфліктів природокористування в межах РЛП «Лиса гора». Запропоновано комплекс дій та заходів мінімізації негативного впливу проблем функціонування та вирішення наявних конфліктів природокористування в межах даної території.

Ключові слова: регіональний ландшафтний парк, проблеми функціонування, природоохоронна територія.

Tsyganok E. Geoeological problems of regional landscape parks (for examples within the RLP «Lysa Gora»). The article is devoted to the problems of environmental protection within the objects of nature protection fund as regional landscape parks. The necessity of their conservation and protection due to a number of useful functions, that they perform, especially in urban ecosystems, was justified. Available studies of management and functioning of the regional landscape parks as a special form of territorial protection, including environmental problems and conflicts within these objects were analyzed. The main factors and threats, that are caused the deterioration of environmental conditions and degradation of landscapes of the regional landscape parks, were considered and systematized. The impact of each of these factors on concrete examples within the regional landscape park «Lysa Gora», located in Kyiv, was analyzed. The problems of the imperfection of the legal and regulatory framework, lack of funding, inappropriate usage of territory of the regional landscape parks; excessive recreational loading; failure to providing reservation conditions, absence of the state security services within the regional landscape park, penetration of invasive species; absence of thorough information policy and ways of informing people about the meaning and value of the protected areas; low level of ecological culture and conscience of citizens, were considered in detail. The map of spatial distribution of the major basic environmental conflicts on the territory of the RLP «Lysa Gora» was compiled using tools of geographic information system QGIS. A list of actions to eliminate the factors, minimize the negative impact and solve the problems of functioning within this site was offered, in particular, clear and reasonable functional zoning of territory with division reserve and regulated recreation zones, restoring the security service in order to struggle against violation of reservation conditions, reconstruction of some elements of the forts of Lysa Gora, organizing some places for stationary recreation, installation of information signs.

Keywords: regional landscape park, problems of functioning, nature-conservation territory.

Цыганок Е. Ю. Геоэкологические проблемы региональных ландшафтных парков (на примере РЛП «Лысая Гора»). Статья посвящена проблемам охраны природы в пределах таких объектов природно-заповедного фонда, как региональные ландшафтные парки. Обоснована необходимость их сохранения в связи с выполнением ряда полезных функций, особенно в городских геосистемах. Рассмотрены и систематизированы основные факторы и угрозы, приводящие к ухудшению экологического состояния и деградации ландшафтных комплексов региональных ландшафтных парков. Проанализировано влияние каждого из приведенных факторов на конкретных примерах в пределах регионального ландшафтного парка «Лысая гора», расположенного в г. Киев. С помощью ГИС-инструментария QGIS было построено картосхему пространственного распределения основных конфликтов природопользования в пределах регионального парка «Лысая гора». Предложен комплекс действий и мероприятий по минимизации негативного влияния проблем функционирования и решения имеющихся конфликтов природопользования в пределах данной территории.

Ключевые слова: региональный ландшафтний парк, проблемы функционирования, природоохранная территория.

Надійшла до редколегії 05.09.2016